

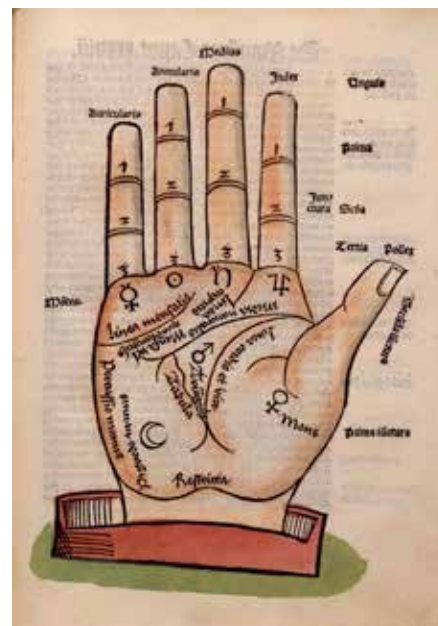
A black and white close-up portrait of Etty Hillesum. She is looking slightly to the right with a thoughtful expression, her hand resting against her face. Her hair is dark and curly. She is wearing a dark, textured garment and a small, dark, round earring.

DE 'GOEROE' VAN ETTY HILLESUM

**HANDLEZER
JULIUS SPIER
(1887-1942)**

Etty Hillesum ca.
1940 en Julius Spier
ca. 1930 (Joods His-
torisch Museum).

'Ik wil eigenlijk voor de skeptische buitenwereld niet weten, dat ik zoiets geks doe als "Chirologie"', schreef Etty Hillesum op 29 september 1941 in haar als *Het verstoorde leven* beroemd geworden dagboek. Ze was net de assistente van de handlezer Julius Spier geworden. Ze hing dit niet aan de grote klok; zelf meende ze dat het handlezen een slechte reputatie had. Veel lezers van *Het verstoorde leven* zien Spier als een dubieuze goeroe en een charlatan. Volgens **Alexandra Nagel** is dit beeld toe aan herziening.

Er verschijnen al eeuwen boeken over handlezen. Deze afbeelding komt uit *Antropologium de hominis dignitate* (1501, Wellcome, Londen).

een kwakzalver en charlatan moet zijn geweest. Spier had inderdaad goeroe-achtige trekken: er zwermde de nodige vrouwen om hem heen. Maar zoals blijkt uit het bewaard gebleven analyseverslag van 3 februari 1941, was hetgeen hij uit Hillesums handen wist af te leiden over haar karakter, frappant en naar alle waarschijnlijkheid niet gebaseerd op bedrog.

Aanbevelingsbrieven van Carl Jung

Spier praktiseerde een nieuwe vorm van handlezen die hij 'psichochiologie' noemde (chiro, of cheiro, is Grieks voor hand). Hij distantieerde zich van de waarzeggers die cliënten de toekomst voorspelden en dit vaak deden op basis van een enkel kenmerk van de hand. Zijn eigen werkwijze beschouwde hij als wetenschappelijk omdat hij stapsgewijs het handbeeld in zijn geheel bestudeerde. Ook had Spier inzichten uit de psychologie in zijn methode geïncorporeerd. Hij wilde de ander helpen tot zelfverwerkelijking te komen: via de handen meende hij iemands persoonlijke aanleg te zien en op welke gebieden eventueel belemmeringen lagen. Zijn motto was: 'Werde der du bist', word wie je bent. Iemand vertellen wat in het verschiet lag, zou apathisch kunnen maken en paste daar niet bij.

Uit de indringende dagboeken van Etty Hillesum die in 1981 zijn gepubliceerd onder de titel *Het verstoorde leven*, blijkt dat een handlezer een belangrijke rol vervulde in de laatste jaren van haar leven. Hillesum stond kritisch tegenover helderzienden, mediums en waarzeggers. Toen haar jongste broer Mischa eens, vermoedelijk in 1939 of 1940, een spiritistische séance zou bezoeken, wilde zij pertinent niet mee. Haar vriendin Johanna Smelik is toen met Mischa meegegaan en noemde het opmerkelijk dat Etty zich naderhand wel inliet met Julius Philipp Spier en

zijn handleeskunde. Op 3 februari 1941 maakte Hillesum kennis met de voor de nazi's naar Nederland gevluchte Jood Spier. Ze liet haar handen door hem lezen en was geraakt door wat hij haar tijdens die sessie aan zelfinzicht gaf: dat haar gezondheidsperikelen het gevolg waren van 'seelische Verstopfung' en dat ze op geen enkel gebied iets had bereikt, ofschoon ze veel talenten bezat. Een maand later ging Hillesum bij Spier in therapie om aan zichzelf te werken en begon ze zijn cursus handlezen te volgen.

De artikelen en boeken over Etty Hillesum zijn het erover eens dat Julius Spier haar op het pad van persoonlijke ontwikkeling heeft gezet. Uit haar dagboek aantekeningen komt een spirituele groei tot uitdrukking die zich onder meer uit in Hillesums vredelievende houding ten aanzien van de gehele mensheid en haar beslissing om het lot van haar (Joodse) volk te delen. Terwijl zij de kans had om onder te duiken, besloot zij welbewust naar kamp Westerbork te gaan. In 1943 is ze vermoord in Auschwitz. Het is niet zo dat Spier haar aanzette tot haar medewerking aan de deportatie; een vriendin van Etty die ook therapeutische sessies had met Spier, dook juist wel onder. Hillesum-studies negeren Spier verder. Handlezen wordt als een pseudowetenschap beschouwd en dat hij op den duur een intieme relatie met Etty kreeg, keurt men af: een verhouding tussen therapeut en cliënt is nu eenmaal not done. Veel lezers zien Spier derhalve als een soort goeroe, een man die in werkelijkheid

Handlezers die de toekomst voorspellen (wat Julius Spier afwees) zijn vaak verbeeld in de kunst: van Roma-vrouwen tot kermisklanten, van oude vrouwtjes of dorpszonderlingen tot jongedames op zoek naar een hint over de betrouwbaarheid van een aanbieder of de kans op een baby.

'De zigeuner-waarzegster',
Bartolomeo Manfredi (ca.
1616, Detroit Institute of Arts).

Spier was in 1905 met het handlezen in aanraking gekomen. In het Kurhaus van een onbekende badplaats aan de Oostzee had hij een lezing bijgewoond van een neuroloog, wiens naam hij later was vergeten (en die mogelijk Georg Lomer was), die het handlezen gebruikte als methode om patiënten te doorgronden. Uit de handen leidde die arts iemands fysieke en psychologische aard af, wat hem hielp bij het vaststellen van ziektebeelden. Spier raakte gefascineerd en heeft volgens zijn broer een of twee keer les van deze man gehad. Vervolgens is Spier duizenden handen gaan bestuderen van mensen die hij in de persoonlijke sfeer ontmoette, en las hij psychologische literatuur. Zijn beslissing om professioneel handlezer te worden kwam tijdens een scholing bij de psychiater Carl Gustav Jung, die Spier aan het werk had gezien. Onder de indruk van hetgeen Spier uit handen wist op maken, had Jung hem geadviseerd een praktijk te openen in Berlijn, wat Spier in 1929 deed. Onmiddellijk volgde succes. Mede doordat hij kon bogen op aanbevelingsbrieven van Jung, werd Spiers psychochirologie door velen niet alleen als vernieuwend maar ook als 'wetenschappelijk' beschouwd. Het handlezen was in Duitsland in het interbellum in opmars geraakt. Ook

Planeetkundige mejuffrouw Schuurman

De helderziende mejuffrouw Neeltje Schuurman-Snieder (1851-1925) plaatste na haar verhuizing naar Den Haag in 1910 tot een maand voor haar overlijden zeer regelmatig advertenties in de *Haagsche Courant*. Overigens viel zij niet alleen thuis te consulteren, ook bij publieksattracties was zij als handlezer te vinden. Zo liet een journalist van de *Apeldoornsche Courant* op 7 augustus 1912 weten dat mejuffrouw Schuurman op de 'kermesse d'été' in Apeldoorn zat. Het opschrift van het smalle huisje op het terrein dat aan haar was

toebedeeld, luidde dat men zich bij haar de toekomst kon laten voorspellen. Klopte het dat zij 'je met juistheid je lot in de toekomst vermag aan te zeggen'? De journalist gaf zelf het antwoord: 'Met verrassende juistheid weet ze u, na even de lijnen van uw hand te hebben bestudeerd, veel mede te delen omtrent uw eigen leven. Dat is controleerbaar; wat ze u omtrent de toekomst mededeelt, dat moet ge afwachten. Maar aan te raden is een bezoek in dat kleine huisje links van den ingang zeker.'

andere handlezers haakten aan bij de psychologie, maar niet in die sterke mate zoals bij Spier het geval was. Deze oude waarzegpraktijk raakte meer gericht op het verkrijgen van inzicht in de eigen persoonlijkheidsstructuur en aanleg. Er verschenen serieuze verhandelingen, zoals *Handlesekunst und Wissenschaft* (1920) van de vooraanstaande parapsycholoog Albert Freiherr von Schrenck-Notzing. In 1921 kwam *Wissenschaftliche Handlesekunst: Chirosophie* van handlezer Ernst Issberner-Haldane uit dat tot eind vorige eeuw talloze malen is herzien en herdrukt.

'Inlichtingen over heel Uw leven'

In Nederland lag de situatie anders. Hier boden rond 1920 honderden vrouwen vooral in de grote steden hun diensten aan als helderziende of als 'planeetkundige' – indertijd een gangbare term voor

waarzegger. Een deel van hen praktiseerde het handlezen (voornamelijk het interpreteren van de lijnen en tekens in de handpalmen) naast dromen uitleggen, gelaatlezen en kaartlezen (zie kader). Ook in de privésfeer werd het handlezen wel beoefend, vooral als vertier en vaak met het oog gericht op een huwelijkspartner. De professionalisering en psychologisering die in Duitsland vanaf 1920 plaatsvond, volgde in Nederland pas in de jaren '30 toen er nieuwe boeken over het onderwerp verschenen en mensen in annonces in de krant zich profileerden als handlezers.

In Amsterdam adverteerde bijvoorbeeld Hendrik C. Dissel, geregistreerd als elektromonteur, van 1936 tot 1940 regelmatig als wetenschappelijk handlijnkundige en grafoloog. De in Duitsland geboren en met een banketbakker getrouwde Maria E.G.

Handlezeres in haar tent op de Rutland Fair in Vermont (1941, Library of Congress).

Vrouw uit Zwitserse Guggisberg leest bezoeker uit de stad de hand (18de eeuw, Zwitserse Nationale Bibliotheek).

Handafdruk van Walter Süsskind, een vertegenwoordiger van Unilever die tijdens de Tweede Wereldoorlog honderden Joodse kinderen hielp onderduiken. Het is onbekend of hij handleeskundige Philip Meerloo eind jaren '30 toestemming gaf deze afdruk als illustratie op te nemen in het boek dat Meerloo aan het schrijven was. Veel andere bekende Nederlanders gaven Meerloo dat fiat wel, onder wie de schrijver Antoon Coolen, cabaretier Wim Kan en zijn vrouw de comédienne Corry Vonk, dirigent J. Willem Mengelberg, illustrator Jo Spier en schrijfster Cissy van Marxveldt.

Grotthaus-Hickmann begon ook in 1936 en adverteerde tot in 1941 als handlijnkundige. Zij claimde 'zeker en overtuigd' de ander 'inlichtingen over heel Uw leven' te kunnen geven. De huisvrouw Catharina A. Possen-de Kreek stond van 1934 tot 1950 te boek als helderziende en handlijnkundige. De naaister Suze Heere claimde eveneens helderziendheid; zij viel van 1934 tot en met 1941 de gehele dag thuis als medium en handlijnkundige te raadplegen. De in 1937 vanwege de Jodenvervolgung uit Duitsland gevluchte Louis Rosenstein had eerst in het theater gestaan met helderziende en hypnose-acts om in het voorjaar van 1938 in Amsterdam neer te strijken als psycholoog en handlijnkundige. De theosofof Mary Benner-de Graaf begon in 1939 een handleespraktijk speciaal voor kinderen boven de twaalf jaar. Op basis van de karakterbeschrijving die dat opleverde, adviseerde ze de ouders over de vervolgopleiding en beroepskeuze van hun kind. Ook Spier probeerde in Nederland voet aan de grond te krijgen. Tussen 1934 en 1937 gaf hij in Amsterdam, Den Haag, Arnhem en Bussum 'lezingen met lichtbeelden' over de door hem ontwikkelde psychochiologie. Bij voldoende belang-

stelling verzorgde hij een inleidende cursus over zijn methode. Spiers werkwijze wierp een nieuw licht op de praktijk van het handlezen. Er verschenen verschillende stukjes over zijn lezingen in de krant, die zijn reikwijdte vergrootten. Het is mede onder Spiers invloed dat het beeld van het handlezen in Nederland begon te veranderen. Geleidelijk aan groeide er waardering voor en zag men dat het een waardevolle methode kon zijn om mensen te helpen hun eigen aanleg en minder sterke kanten te zien.

Postuum verschenen

Dat de handleeskunde eind jaren '30 een betere reputatie kreeg, kan eveneens worden afgeleid uit het feit dat de chioloog Philip Meerloo een groot aantal indertijd bekende Nederlanders tot zijn cliëntenkring mocht rekenen. Meerloo was sinds 1937 gevestigd in Amsterdam. Hij verzamelde voor zijn eigen studie de handafdruk van mannen en vrouwen in alle leeftijdsgroepen en vele beroepen.

Van een aantal had Meerloo toestemming gekregen om hun handafdruk te gebruiken als illustratiemateriaal in het boek dat hij aan het schrijven was. Het lukte hem echter niet zijn manuscript uitgegeven te krijgen – vermoedelijk niet zozeer omdat het over handlezen ging, maar vanwege zijn gebrek aan schrijftalent en omdat hij Joods was. Meerloo ging tijdens de Tweede Wereldoorlog bij het verzet en werd verraden. Eind november 1942 is hij, 34 jaar oud, in kamp Amersfoort omgekomen.

Ook Spier kreeg zijn manuscript *Kinderhände* niet gepubliceerd. Hij had het geschreven in 1939 vlak nadat hij zich in Nederland had gevestigd. Spier overleed aan de gevolgen van longkanker op 15 september 1942, een dag voordat het bevel kwam voor transport naar kamp Westerbork. *Kinderhände* is postuum verschenen in Engeland onder de titel *The hands of children* (1944) met een voorwoord van Jung. Als gevolg van het succes van Hillesums *Het verstoorde leven* is het in 1983 in het Nederlands vertaald als *Worden wie je bent*.

Alexandra Nagel verdedigt op 29 januari 2020 haar proefschrift *De psychochioloog Julius Spier en de handleeskunde in het interbellum* aan de Universiteit Leiden.

VERDER LEZEN

► **Klaas A.D. Smelik e.a. (red.)**, *Etty Hillesum en het pad naar zelfverwerkelijking*, Garant, 2017